

Teoretické prístupy ku komunálnej politike I. (filozofické prístupy)

Stanislav Konečný

Inštitút pre verejnú správu, Bratislava

Abstrakt

Štúdia sa zaoberá možnými vplyvmi viacerých prúdov politickej filozofie na profilovanie teórie komunálnej politiky. Komunálna politika je tu prezentovaná ako výrazne komplexný predmet skúmania viacerých vedných disciplín, keď filozofická báza predstavuje kľúčové prístupy autorov kontraktualizmu, liberalizmu, konzervativizmu, komunitarizmu a korporativizmu.

Kľúčové slová: komunálna politika, filozofia, kontraktualizmus, liberalizmus, konzervativizmus, korporativizmus, komunitarizmus

Úvod

„... politika akéhokoľvek spoločenstva ľudí nesie v sebe dve ústredné črty: realizmus a idealizmus. Empirický prístup politickej filozofie skúma okamžité politické reakcie na zmeny okolitého aj vnútorného prostredia (je výskumom politiky ‚štátnych záujmov‘, pragmatických kompromisov, intríg i taktického vyjednávania). Idealistický prístup naopak akcentuje analýzy ideológií, legitímujúcich, teda svojim spôsobom predchádzajúcich, konkrétne jednaní (liberalizmus, fašizmus, ale i pravicosť, ľavicovosť, zásadovosť).

(Lux 1997: 277).

Čisto teoretických prístupov k problematike komunálnej politiky je málo. V literatúre výrazne dominujú analýzy a dokonca len popisy či iba súpisy empirických faktov o fungovaní miest a obcí, často bez vyjasnenej metodológie. Príkladom sú napríklad rôzne klasifikácie inštitúcií lokálnej verejnej správy, líšiace sa najčastejšie podľa profesionálnej orientácie autora a jeho príklonu k právnym vedám, vedám ekonomickým atď. Nejasnosť metodologických východísk potom komplikuje aj prípadné porovnávanie systémov v rôznych krajinách, takže väčšina záverov má len obmedzenú platnosť. Aj medzinárodné porovnanie, ktoré by mohli vyústiť do takýchto teoretických záverov, majú väčšinou len vecne obmedzený záber. Niekedy je dokonca problémom identifikovať, z metodologického inštrumentária ktorej vedy vychádza daný konkrétny prístup. Komplexnosť javov, akým je aj predmet komunálnej politiky, niekedy zvädza k metodologickému synkretizmu a vedie k vzájomne nekompatibilným výsledkom uskutočnených analýz so spornými teoretickými závermi.

Prekonať tieto obmedzenia presahuje rámec tejto štúdie, jednako som sa rozhodol na tomto mieste aspoň pomenovať – bez nároku na úplnosť – aspoň niektoré východiská teoretických prístupov ku komunálnej politike, zakotvené metodologicky najmä v tradíciách klasickej i modernej politickej filozofie: spomedzi širokej škály prúdov som vybral ako najstarší kontraktualizmus (teóriu spoločenskej zmluvy), naňho priamo nadväzujúci liberalizmus a tri prúdy jeho kritiky: konzervativizmus, korporativizmus a komunitarizmus, vedome rezignujúc na prúdy historicky prekonané, okrajové alebo nedostatočne sformované.

Rovnako ako je možné hľadať súvislosti týchto prúdov politickej filozofie a komunálnej politiky, je možné hľadať metodologické koncepty teoretických východísk komunálnej politiky v sociológii, právnych a ekonomických vedách, v organizačných teóriách atď., pričom často sa tieto východiská dotýkajú ba aj prelínajú.

Aj keď na prvý pohľad majú filozofické systémy dosť ďaleko k tomu, čím sa bežne zaoberá komunálna politika, predsa len tieto súvislosti existujú a to, čo rámcuje dnešnú komunálnu politiku nielen ako teóriu ale aj ako prax, má často svoje (niekedy skryté) filozofické zdôvodnenie, oporu v určitých filozofických východiskách. Zo samotnej podstaty filozofie vyplýva, že sa zaoberá najvšeobecnejšími zákonitosťami vývoja prírody a spoločnosti a existencia ľudských spoločenstiev (v tom napríklad aj priestorovo vymedzených spoločenstiev) a zákonitostí ich vývoja nemôže ostať mimo jej pozornosti. Rôzne filozofické prístupy takto vytvárajú rozdielne východiská aj pre rozvoj teórie komunálnej politiky.

Samozrejme, že vzhľadom na rozsah tejto práce sa nemožno zaoberať všetkými relevantnými filozofickými prúdmi a analyzovať ich vo vzťahu k našej téme cez fragmenty prác, ktoré k nej určite majú vzťah. Dôležitá je skôr inšpirácia záujemcov o hlbšie spoznanie týchto súvislostí komunálnej politiky. Aj v tomto prípade však platí, že niektoré z prístupov, ktoré sú tu zaradené medzi filozofické, sa môžu pri inom zornom uhle javiť ako politologické, sociologické a pod.

Otázka usporiadania spoločnosti a miesta človeka v nej patrí k okruhu základných filozofických otázok, ktorými sa zaoberali už grécki filozofi. V dielach niektorých z nich sa však možno stretnúť aj s myšlienkami, bližšie korešpondujúcimi s touto témou, či už u Sokrata (*ζοον πολιτικον*), Platóna (najmä idea dokonalej obce v Ústave; podľa Platóna človek nie je sebestačný a ak si nemá svoju existenciu uhájiť násilím, spája s inými ľuďmi, s ktorými zdieľa spoločne rešpektované pravidlá), ale najmä Aristotelovej idei obce (*πόλις*), ktorá je osobitným druhom spoločenstva (*κοινωνία*¹) ľudí, usilujúcich o spoločné dobro a ktorá je prirodzeným výsledkom spájania sa dedín (a tie prirodzeným výsledkom spájania sa rodín) a má znaky plnej sebestačnosti (*αυταρκεία*) (Strauss 2007).

V stredoveku možno sledovať nadväznosť na myšlienky Sokratove a Aristotelove v dielach Aurelia Augustina (*De civitas Dei*, obec božia versus obec pozemská) a Tomáša Akvinského (význam štátu).

15. a 16. storočie prinieslo do života ľudí v Európe obrovské množstvo nových impulzov: zánik feudalizmu a vznik nových národných štátov, zmeny vo výrobných a technologických postupoch, ale aj náboženská reformácia, množstvo vojen atď. spôsobili, že aj filozofické reflexie spoločenského života sa vymanili z teologizujúceho kontextu, formuje sa renesančná sociálna filozofia, ako aj základy politickej vedy, najmä v diele Nicoló Machiavelliho, ktorý už nielen moderne chápe význam štátu, ale z môjho pohľadu inšpiratívne otvára problematiku súperenia medzi skupinami na základe ich rozdielnych záujmov, čo možno aplikovať aj na miestnu úroveň. Aj diela sociálnych utopistov s ich predstavami ideálnych štátov (Utópia Thomasa Morusa, Campanellov Slnečný štát) treba v tomto kontexte aspoň pripomenúť.

Práve koniec feudalizmu znamenal výraznú zmenu spoločenského usporiadania, ktorá sa prejavila nielen v páde migračných obmedzení, a tým aj v sídelnej štruktúre celej Európy, v raste miest a v prvých pokusoch o konceptualizáciu ich rozvoja, ale aj v prúdoch politickej filozofie, ktoré venovali väčšiu pozornosť ak už nie komunálnemu rozvoju tak aspoň jeho kontextu.

1. Kontraktualizmus

Viac inšpirácie pre rozvoj teórie komunálnej politiky možno nájsť od 17. storočia v rodiacej sa novovekej filozofii. U Francisa Bacona (*Nová Atlantída*) ide o rozvíjanie platónskej idey ideálneho štátu aj s jej zárodkami dohody medzi občanmi, ale u Thomasa Hobbesa a Johna Lockeá (*Dve pojednania o vláde*) sa už presadzuje idea spoločenského poriadku a politicky usporiadanej spoločnosti, hľadajú sa sociálne a politické príčiny vzniku štátu. Hobbes vo svojom *Leviathanovi* vidí riešenie pôvodného stavu vojny všetkých proti všetkým: „*Príčinou a účelom toho, že ľudia, od prírody milovníci slobody a moci, rozhodli sa žiť*

¹ Všeobecne sa za latinský ekvivalent tohto pojmu používa „*commūnio*“.

podľa určitých noriem (ako je to v občianskej pospolitosti), bolo úsilie zachovať seba i životné pohodlie, to znamená, to znamená uniknúť stavu ukrutnej vojny všetkých proti všetkým“ (Hobbes 1970, s.180). V tomto stave už ľudia nemôžu žiť a v pude sebazáchovy uzatvárajú medzi sebou zmluvu, na základe ktorej vzniká absolutistický štát ako umelé teleso na čele s vládou. Naproti tomu Locke v Dvoch rozpravách o vláde tento proces člení: najprv dochádza k dohode medzi ľuďmi, uplatňujúcimi svoje prirodzené práva a až potom k dohode spoločnosti s mocou ("dobrovoľná dohoda dáva politickú moc do rúk vládcov"): podľa Lockeá však príčinou združovania ľudí nie je pud sebazáchovy, ale ochrana svojho vlastníctva a zákony štátu im umožňujú toto vlastníctvo si v mieri užívať. U Lockeá (1998, s.126) sa stretávame aj s pokusom o deľbu moci ako nástroj proti jej zneužívaniu: vyčleňoval moc zákonodarnú, výkonnú (exekutívnu) a federatívnu (obrannú).

Teória spoločenskej zmluvy, všeobecne označovaná aj ako kontraktualizmus, sa potom rozvinula v 18. storočí v osvieteneckých dielach Charlesa Montesquieua a Jeana Jacquesa Rousseaua. U Rousseaua v šiestej kapitole prvej knihy Spoločenskej zmluvy, nachádzame túto vetu: „Každý z nás podriaďuje svoju osobu a všetku svoju moc najvyššiemu riadeniu všeobecnej vôle; a súčasne každého člena prijíma ako neoddeliteľnú časť celku“ (Rousseau 1967, s.437). V druhej kapitole štvrtej knihy píše Rousseau: „Keď sa na zhromaždení ľudu navrhuje nejaký zákon, nestojí, prísne vzaté, otázka tak, či občania prijímú alebo zamietnu návrh, ale tak, či sa ten zhoduje alebo nie so všeobecnou vôľou, ktorá je ich vlastnou vôľou. Každý z nich, odovzdávajúc svoj hlas, prejavuje na to svoj názor a sčítaním hlasov vychádza na povrch všeobecná vôľa“ (Rousseau 1967, s.471). Táto charakteristika legitimity moci zákonov úzko súvisí s teóriou trojdelenia moci na zákonodarnú, výkonnú a súdnu ako ju nachádzame v Montesquieovom Duchu zákonov. Aj keď hovorí o vyvážení týchto troch systémov moci, preferuje význam moci výkonnej (v rukách panovníka)

Určité pokračovanie teórie spoločenskej zmluvy nachádzame aj v diele Immanuela Kanta (ľudia sa vzdávajú na základe spoločenskej zmluvy svojej vonkajšej slobody, aby sa jej znovu zmocnili ako členovia obce), Johana Gottlieba Fichteho (revolúcia ako prechod od jednej zmluvy k druhej), Georga Wilhelma Friedricha Hegla (filozofia dejín: slobodní ľudia sledujú vlastné záujmy, ale prispievajú k všeobecnému blahu, realizujú zákonitosť dejín) a pod.

Aj pre komunálnu úroveň môžeme aplikovať kritériálne rozdielne formy konštrukcie spoločenskej zmluvy, ako ich identifikuje Roger Scruton (in: Brósl 2007, s.15-16):

- explicitná forma, keď občianske povinnosti vznikajú z výslovných zmlúv – na komunálnej úrovni to aj u nás možno dokumentovať vznikom obcí na zákupnom práve;
- implicitná forma, keď občan akceptuje určitý poriadok, ktorý sa následne premietne do formálneho predpisu – čo možno považovať za základ domovského práva v celom európskom kontexte;
- hypotetická konštrukcia, keď sa za legitímny považuje štát, ak existuje taký zmluvný rámec, ktorý by mohol byť občanmi akceptovaný (práve na túto variantu nadväzuje v rámci liberálnych prístupov J. Rawls);

- kvázizmluvná forma, ktorá považuje zmluvu skôr za model pre pochopenie vzťahu medzi štátom a občanom, ale aj medzi obcou a jej obyvateľom, kde je toto vzájomné pôsobenie dobrovoľné a je sprevádzané vzájomnými výhodami pre obe strany – čo je zrejme prístup, produktívny pre pochopenie súčasného modelu fungovania miest a obcí.

S kritikou teórie spoločenskej zmluvy sa potom spája nástup filozofického liberalizmu: teória spoločenskej zmluvy totiž predpokladá, že ju vzájomne uzatvárajú ľudia, ktorí sú si navzájom rovní, ale pritom sa navzájom nepoznajú, hoci každý má iné sklony a individuálne záujmy. Napriek tomu sa však napríklad dielo J. J. Rousseaua považuje za jedno z východísk liberalizmu.

2. Liberalizmus

Ako jeden z prúdov politickej filozofie sa od 18. storočia formuje liberalizmus, ktorý pracuje napríklad s kategóriou „prospech človeka“, odmieta teóriu spoločenskej zmluvy (Jeremy Bentham) a formuluje záujem spoločnosti ako vyjadrenie záujmov jej členov a ich spokojnosť. Zároveň však dochádza k stretu dvoch prúdov v myslení: jedného, ktorý preferuje osobné slobody a prospech jednotlivca – a druhého, ktorý hovorí o prospechu štátu, spoločnosti..

Liberalizmus v 19. storočí prechádza od utilitarizmu k významu spoločenskej kooperácie, ku koncepcii občianskych práv a slobôd (John Rawls) ku vymedzeniu negatívnej slobody, v zmysle ktorej jednotlivec je natoľko slobodný, nakoľko ostatní nezasahujú do jeho sveta. S tým sa spája aj pre klasický liberalizmus typická požiadavka na minimálnosť štátu, zasahujúceho len vtedy, keď treba jednotlivcov chrániť pred nimi samotnými. Moderný liberalizmus 20. storočia už od tejto požiadavky ustupuje a viac sa presadzuje aj v liberalizme (najmä v jeho ľavicových prúdoch) myšlienka intervencionalistického štátu. John Stuart Mill vo svojej stati O slobode píše: „Činy akéhokoľvek druhu, ktoré bez zdôvodniteľnej príčiny ubližujú iným, možno – a v dôležitých prípadoch sa to vyžaduje bezpodmienečne – držať pod kontrolou prejavmi nepriazne a ak treba, aj priamymi aktívnymi zásahmi“ (Mill 1998, s.132).

Práve liberalizmus a neoliberalizmus 20. storočia (L. von Mises, Fridrich Hayek, Robert Nozick a ďalší) vytvoril zaujímavé východisko nielen pre relevantné ekonomické teórie (napr. teória verejnej voľby) a organizačné teórie, ale najmä pre politologické prístupy a pre politickú prax, ako napríklad hľadanie inštitúcie, zodpovednej za rozdeľovanie bohatstva v spoločnosti či nahradzovanie trhovej ekonomiky byrokraciou (Chovancová 2003, s.16-17). Z pohľadu rozvoja teórie komunálnej politiky však nie je prínos liberalizmu celkom jednoznačný. Vo vzťahu k neskorším kritikom je pre túto časť liberálnej teórie východiskové chápanie zásad koncepcie spravodlivosti Johna Rawlsa: 1. politická autorita musí

rešpektovať právny štát a koncepciu všeobecného blaha, ktorá zahrňuje dobro každého občana. 2. sloboda myslenia a svedomia musí byť garantovaná. 3. Musia byť zabezpečené rovnaké politické práva. 4. musí byť zabezpečená férová rovnosť šancí a slobodná voľba povolania. 5. musí byť zabezpečený férový podiel na materiálnych podmienkach tak, aby občania boli dostatočne nezávislí a aby mohli svoje rovné základné práva, slobody a šance využívať na svoj prospech. (Chovancová 2003, s.40–41).

Tieto liberálne filozofické východiská na jednej strane vedú k často tak striktne odmietanému individualizmu, na strane druhej však vytvárajú základ pre koncepciu občianskej spoločnosti

3. Konzervativizmus

Spomedzi všetkých prúdov politickej filozofie, ktorými sa zaoberám v tomto texte, je najviac nejasností okolo konzervativizmu, čo sa prejavuje najmä v nejasnosti alebo splývání rozhrania medzi liberalizmom a konzervativizmom: za predstaviteľov konzervativizmu sú považovaní niektorými autormi neoliberalí Rawls, Hayek či Friedman, za liberála zase konzervatívny R. Scruton. Rozsah tohto textu nedovoľuje hlbšie zdôvodňovať, že synkretické označenia typu „liberálny konzervativizmus“ alebo „konzervatívny liberalizmus“ považujeme za *contradictio in adiecto* a vajatanie niektorých autorov medzi týmito dvoma pojmami porovnávame s pocitom mladej slečny, ktorá nevie, či je tehotná... alebo len tak trochu...?

Problém vymedzenia konzervativizmu pramení nielen z toho, že sa zamieňajú rôzne konotáty významu slova „konzervatívny“ (z lat. conservare – zachovávať, uchovávať): prirodzená rezervovanosť ľudí k novotám, z tejto rezervovanosti sa odvíjajúce politické názory, koncepty a hnutia a napokon filozofia, ktorá hľadá „nemenné“, „stabilné“, slovom konzervatívne pravidlá vo fungovaní spoločnosti, ale aj z toho, že konzervativizmus mal doposiaľ zrejme viac a výraznejších predstaviteľov v radoch konzervatívnych politikov (napr. tradičných britských tories – B. Disraeli, nemeckých junkerov – O. von Bismarck a pod., z novej histórie napr. W. Churchill, L. Erhard, H. Kissinger, M. Thatcherová, R. Reagan, H. Kohl a pod.) ako filozofov. „Konzervativizmus nie je ani spiatočnickou túžbou po nenávratne stratenej minulosti ... Je obhájením a obnovením civilizačnej tradície ako fundamentu, z ktorého musí rozum vychádzať pri riešení problémov súčasnosti“ (Meyer 2001).

„Na rozdiel od radikála a liberála sa skutočný konzervatívec nerád púšťa do teoretických špekulácií“ (Rossiter 2001). J. Bartyzel (2007b) preto rozlišuje konzervativizmus prirodzený (tradicionalizmus) a ideový (teoretický). V prostredí konzervatívnej politiky sa napokon presadzuje aj rozlišovanie na „paleokonzervatívcov“ a „neokonzervatívcov“ (Podhoretz 2007), ktoré však v teórii za produktívne nepovažujeme.

Korene konzervativizmu podobne ako korene liberalizmu môžeme hľadať v súvislostiach Veľkej francúzskej buržoáznej revolúcie (Lux 1997, s.277): od svojho počiatku bol konzervativizmus vždy antirevolučný.

Za predchodcu konzervativizmu počítame Alexisa Henriho Clerela de Tocquevilla (ktorý sa síce považoval za liberála ale to aj Burke seba za whiga – sic! – no oba pojmy znamenali v čase svojho vzniku, v 19., resp. 18. storočí niečo iné ako neskôr, keď sa ich obsah historicky viac stabilizoval). Alexis de Tocqueville píše, že jednotlivec je najväčším nepriateľom občana: zatiaľ čo občan sa usiluje o svoje blaho prostredníctvom blaha svojej obce, jednotlivec je egoistický a prinajmenšom skeptický k verejným záujmom. Tocqueville hľadá východisko v pestovaní politickej kultúry, ktorá oceňuje spoločenskú participáciu, čím prekračuje hranicu tradičného liberálneho individualizmu.

Medzi prvých predstaviteľov konzervativizmu v moderných časoch nesporne patril Edmund Burke, kritik francúzskej revolúcie (a od r. 1765 člen Dolnej Snemovne britského parlamentu), ktorý síce pojem „konzervativizmus“ či prívlastok „konzervatívny“ nepoužíval, ktorého prístup však vyjadruje aj táto jeho veta: *„Ľudia, ktorí sa nikdy neobzerajú späť, ku svojim predkom, nebudú brať ohľad ani na svojich potomkov...“* (Burke 1997, s.43). Z hľadiska inšpiratívnosti Burkeových myšlienok pre spracovanú tému je dôležitý prístup, podľa ktorého *„sloboda jednotlivca je nadobúdaná prijatím a rešpektovaním záväzkov voči spoločnosti. Je to povinnosť, ktorá patrí k inštitútu slobody. Byť a konať slobodne, znamená byť zodpovedný a uvedomiť si vlastné povinnosti. Spoločnosť, v ktorej jednotlivci vnímajú len svoju slobodu a nerešpektujú slobodu ostatných, sa atomizuje a je bez základov. A práve povinnosť je tmelom, ktorý drží spoločnosť v celku“* (Hegedűs 2001). Legitimita authority sa odvodzuje práve zo slobodne prijatej povinnosti. Vzájomné uznanie záväzkov a povinností možno považovať za jednu zo základných konzervatívnych hodnôt. Človek by mal mať pritom pocit príslušnosti ku sociálnej komunite, za ktorú považuje Burke nielen obec, ale aj rodinu a cirkev, v ktorých sa udržiava kontinuita a ako spoločenstvá, zjednotené kultúrou, územím, históriou, príbehmi, zvyklosťami a tradíciami – len z pradiava týchto inštitúcií vyrastá spoločnosť, a preto sú pre jej existenciu nevyhnutným predpokladom. *„Byť citovo pripútaný k svojej skupine, milovať tento malý oddiel, ku ktorému človek v spoločnosti patrí, je prvým princípom (akýmsi zárodkom) spoločenského citu. Je to prvý článok reťazca, ktorým dospievame k láske k vlasti a k ľudstvu... Doposiaľ nikdy nebol žiadny človek pripútaný pocitom hrdosti, spolupatričnosti a láskyplného vzťahu k nejakej štvorcovej výmere. Nikdy sa nikto nebude hrdo hlásiť, že je príslušníkom Štvorca č. 71 či občanom nejakého iného abstraktného útvaru s pridelenou visačkou. Občianske cítenie sa v nás prebúda v našich rodinách. Kto je chladný v príbuzenských vzťahoch, nemôže byť horlivým občanom. Naše city sa postupne dotýkajú širšieho susedstva a prenikajú k tradičným vzťahom v provincií“* (Burke 1997, s.57–58, 202).

Konzervativizmus takto v sebe nesie od počiatku dve základné idey: tradicionalizmus a inštitucionalizmus. Inštitúcie (rod, rodina, lokálne spoločenstvo) sú podľa konzervatívnych predstáv pôvodnejšie ako slobodné individuum, sú nositeľmi poriadku, vytvárajú tým

podmienky aj pre slobodný rozvoj individua. „*Občianske slobody sa nenárokujú na základe abstraktných princípov akými sú „ľudské práva“, ale ako práva Angličana (Slováka, Portugalca, Nóra...Bratislavčana, Košičana, Parížana... – pozn. SK) a ako odkaz predkov*“ (Burke 1997, s.44). Konzervativizmus v tomto zmysle neprotirečí myšlienke slobodného individua, nie však radikálnym predstavám neoliberalov.

Na Burkeho prístupy nadväzovali ešte v 19. storočí Friedrich Gentz, J. M. Comte de Maistre, L. G. A. de Bonald, v predvojnovnej Európe 20. storočia napríklad osobnosti okolo Action Française (Maurice Barrès, Charles Maurras) a ďalší (Vierhaus 2003). Výraznejšie sa začal konzervativizmus zase profilovať od 50. (a možno už od polovice 40.) rokov minulého storočia, predovšetkým v USA (Hayward 2006).

Zo známejších predstaviteľov filozofického konzervativizmu, otvárajúcich otázky so vzťahom k tejto téme spomeňme aspoň „národného toryho“ Rogera Scruntona („*jednotlivec sa podieľa na živote noriem, zvyklostí a inštitúcií, ktoré mu spätne sprostredkujú zmysel jeho jednoty s blížnymi*“ – Scruntton 1999, s.20), Rusella Kirka (ôsma z desiatich zásad konzervativizmu: „*konzervatívci podporujú spoločenstvá založené na dobrovoľnosti a odmietajú spoločenstvá založené na kolektivistickom prinútení*“ – Kirk 1995, s.74, pozri tiež Kirk 2000, s.26–27), či neokonzervatívco: katolíckeho tradicionalistu Patricka Buchanana (... ľudia budú bojovať za rodinu, priateľov, vlasť – ale za demokraciu? – Buchanan ...: 360) či George H. Nasha (Bartyzel 2007b)..

Konzervativizmus vykazuje – ako si ukážeme ďalej – z hľadiska inšpiratívnosti pre teóriu komunálnej politiky zreteľné príbuzné znaky s prístupmi komunitaristickými.

4. Korporativizmus

Korporativizmus už ako pojem nemá u nás ale ani v iných krajinách dobré meno (Aleman 2000, Klaus 2001) najmä kvôli tomu, že sa príliš zjednodušujúco a navyše aj nepresne spája so štátnym korporativizmom vo fašistickom Taliansku medzivojnového obdobia, v ktorom od roku 1939 Komora korporácií čiže zväzkov (*fasci*) nahradila senát a plnila funkciu hornej komory parlamentu – v tom čase ju však už netvorili autentickí zástupcovia korporácií ale nominovaní zástupcovia Mussoliniho strany. Samotný základ tohto slova (z lat. *corpus* – telo, organizmus → *corporatio* – združenie, spoločenstvo) však nemá v sebe žiadny ideologický akcent.

Korene tohto myšlienkového prúdu možno nájsť už v stredovekých remeselníckych cechoch a obchodníckych gildách, združujúcich (väčšinou povinne – prinajmenšom majstrov) daných remesiel. Korporatívny charakter mali aj spoločenstvá stredovekých univerzít (*universitas magistrorum studentiumque* – združenie profesorov a študentov) (Bartyzel 2007), ale aj ideu stredovekých stavov možno považovať za myšlienkový predobraz tohto smerovania.

Historicky môžeme postupne odlišovať:

- romantický korporativizmus začiatku 19. storočia, spojený s ideou vytvárania profesných korporácií, ktoré by združovali podnikateľov a robotníkov, a s ideou štátu, opierajúceho sa o rodiny, cechy, korporácie, obce a regióny (napr. Friedrich Schlegel),
- organický korporativizmus prvej polovice a prostriedku 19. storočia, ktorý ako reakcia na krajný individualizmus, liberálny leseferizmus a prudké narastanie sociálnej diferenciacie v období prvotnej akumulácie kapitálu a priemyselnej revolúcie vznikol v prostredí tradičných remeselníkov a bol reprezentovaný najmä katolíckymi intelektuálmi (napr. Adolf Kolping),
- štátny korporativizmus (niekedy nazývaný aj organizovaný kapitalizmus) od 20. rokov sa presadzujúci v Taliansku si vyslúžil v encyklike *Non abbiamo bisogno* prívlastok „štátne modloslužobníctvo“ (*statolatria*), keď pôvodná idea stavovsky profilovaných korporácií ako základu, na ktorom mal byť (aj v zmysle ústavy z r. 1926) založený štát, sa napokon zvrhla už od začiatku 30. rokov na ich podriadenie štátu, štátnym úradníkom a napokon aparátu fašistickej štátostrany. Okrem Talianska našiel tento model svoju odozvu aj v Salazarovskom Portugalsku, Vargasovej Brazílii, Perónovej Argentíne a pod.
- sociálny korporativizmus, plynulo prechádzajúci do neokorporativizmu, ktorý sa po druhej svetovej vojne a osobitne od 60. rokov uplatňuje v praxi celého radu severo- a západoeurópskych krajín najmä v podobe kreovania tripartitných orgánov (zamestnanci + zamestnávateľia + štát), vrátane profesných (obchodných, poľnohospodárskych atď.) komôr, považovaných liberálmi za neodôvodnené privilegované a ich spolourozhodovanie o hospodárskej a sociálnej politike za „naprosto neprijateľné“ (Klaus 2001, s.2).

V konečnom dôsledku je pre posúdenie úlohy korporativizmu v spoločnosti a aj vo vzťahu ku formovaniu komunálnej teórie dôležitá odpoveď na dve otázky:

Čo všetko možno považovať za korporáciu? Predovšetkým si treba ozrejmiť, že korporácia (združenie) je považovaná za jeden zo základných pojmov verejnej správy, resp. verejného práva. Korporácia však môže byť aj subjektom práva súkromného, no v tomto kontexte sa ďalej budem zaoberať len verejnoprávnymi korporáciami. Ich znakmi sú vôľa zákonodarcu, dôvod vzniku (zo zákona alebo z iniciatívy verejnej správy, nie zo súkromnej iniciatívy), povaha činnosti – poskytovanie verejných služieb (nestačí sledovať len verejnoprospešné ciele) a dodržiavanie niektorých zásad verejnej moci. Za verejnoprávnu korporáciu v tomto zmysle je považovaný aj štát, resp. štátna správa i samospráva (aj keď niekedy sú verejnoprávne korporácie považované za novú, tretiu formu vládneho pôsobenia). Korporácie môžu fungovať na územnom princípe (členstvo na základe územnej príslušnosti) alebo na princípe záujmovom (napr. profesná príslušnosť). V našej ale aj zahraničnej najmä európskej kontinentálnej (Stimpfl 1997) právnickej literatúre sa veľmi často práve obec vymedzuje ako územnosprávna korporácia. Historicky – napríklad v kontexte domovského práva – bol tento korporativistický charakter obce ešte výraznejší aj v zmysle personálnej korporácie: obec bola považovaná za „zväzok“, občan získaním domovskej príslušnosti bol

prijímaný „do zväzku“ obce. Za verejnoprávne korporácie sa považujú u nás aj Národná banka Slovenska, Sociálna poisťovňa a Všeobecná zdravotná poisťovňa (riadené tripartitne), ale aj komory a dokonca aj štát. Teda nielen Matica Slovenská či zamestnávateľské združenia, ktoré považujú niektorí autori za zdroj ohrozenia liberálnych základov demokracie na Slovensku, pričom za prvok korporativizmu považujú dokonca aj Grémium tretieho sektora... (Gál et al 2003, s.106).

Druhou dôležitou je otázka, akú funkciu plnia korporácie vo vzťahu k štátu – a tu možno konštatovať, že veľmi významnú, pretože často plnia v mene štátu úlohy, ktoré by mohol síce plniť štát, ale v podmienkach deetatizácie sa ukazuje, že ich štát nemusí plniť sám, pričom ide o úlohy, ktoré musia byť pod verejnou kontrolou, nie však bezpodmienečne pod kontrolou štátnou. Podobné verejné úlohy často plnia aj subjekty občianskej spoločnosti, na rozdiel od verejnoprávnych korporácií však chýba vôľa zákonodarcu, nevznikajú zo zákona ani z iniciatívy verejnej správy, ale zo súkromnej iniciatívy a spravidla neposkytujú verejné služby ale len sledujú verejnoprospešné ciele. To však nijako neznižuje ich význam a ani význam celého systému subjektov občianskej spoločnosti v modernej demokratickej spoločnosti. Korporativizmus a občiansku spoločnosť v modernej demokratickej decentralizovanej spoločnosti v skutočnosti nemožno považovať za protichodné či dokonca konkurujúce si (či dokonca vzájomne sa vylučujúce) koncepty, ale za koncepty vzájomne komplementárne.

Napokon aj obec, obecné samosprávne spoločenstvo možno považovať za subjekt občianskej spoločnosti. E. Malíková uvádza, že *„občiansky model miestnej samosprávy vychádzal z tradičného názoru, že obec je spoločenstvo občanov, v ktorom rozhodujúce postavenie majú spoločenské vzťahy založené na organických väzbách medzi jednotlivcami... Právo miestnych autorít a občanov obce rozhodovať o obecných záležitostiach sa chápalo ako základné občianske i politické právo suverénnej obce v štáte. Korporativistický model miestnej samosprávy predpokladal, že obecná samospráva má postavenie spoluúčastníka na moci štátu...“* (Malíková 1995, s.19). Aj keď autorka dospieva k záveru, že rozvoj modernej demokracie prekonal ako občiansku tak aj korporativistickú samosprávu, vplyv korporativizmu na teóriu komunálnej politiky nemožno úplne uzavrieť.

5. Komunitarizmus

Komunitarizmus je považovaný za ďalšiu z reakcií na liberalistický individualizmus: hoci nespochybňuje autonómiu jednotlivca, kritizuje liberalistické odtrhnutie jednotlivca od spoločnosti a postuluje nutnosť vybudovania spoločenstva s tradičnými hodnotami pospolitosti, solidarity, spoločenskej zodpovednosti a spoločného dobra. Patrí medzi najmladšie sociálnofilozofické koncepcie – jeho vznik sa datuje do 80. rokov minulého storočia (podľa Etzioniho do polovice minulého storočia – Etzioni 2003, s.224), aj keď

niektorí jeho predstavitelia sa odvolávajú na heglovské chápanie morálky a zakotvenia individuálnej morálky v objektívnych etických štruktúrach rodiny, občianskej spoločnosti a politického štátu (Taylor), na tomizmus (McIntyre) atď. (Bartyzel 2007a). Objavuje sa aj názor, podľa ktorého je konzervativizmus len pravicovou verziou komunitarizmu, ale aj názory, podľa ktorých je komunitarizmus len pravicovým kolektivismom (Boľtuč 2007, s.143, 147).

Vďaka svojej pomerne krátkej histórii sa komunitarizmus na rozdiel od liberalizmu, konzervativizmu či korporativizmu nestačil rozčleniť do viacerých vnútorných prúdov, aj keď obdobie formovania východísk pred začiatkom 80. rokov sa niekedy označuje za „ranný komunitarizmus“ a objavuje sa napríklad členenie na komunitarizmus univerzálny (podľa ktorého existujú univerzálne normy pre spoločnosť ako celok) a relatívny (každá časť spoločnosti má vlastné normy a vlastnú organizáciu) (Pažitný, Zajac 2001, s.14). Zatiaľ čo v USA ako krajine, kde sa tento prúd najviac rozvíjal, sa pre jeho označenie presadil pojem komunitarianizmus (communitarianism), v Európe sa bez výraznejšej obsahovej odchýlky používa označenie komunitarizmus (kommunitarismus nemecky – takto sa aj oficiálne prekladá napríklad v Etzioniho textoch, komunitarizmus poľsky, komunitarismus česky atď.).

Za jeho zakladateľa je považovaný najčastejšie Amitai Etzioni, ktorý sa v hesle Communitarianism v Encyclopedia of Community (Etzioni 2003, s.224) hlási tiež k Tönniesovskému Gemeinschaft, k Durkheimovskému chápaniu sociálne integračnej úlohy hodnôt a vzťahov medzi spoločnosťou a jednotlivcom, ku G. H. Meadovi, R. E. Parkovi a ďalším sociológom chicagskej školy (zaoberajúcej sa sociológiou mesta), ale aj ku katolíckej teológii (cirkev ako komunita) či k socialistickým doktrínam (ranné komúny).

Etzioni pôsobí ako solitér komunitarizmu, v ktorého východiskách cítiť pozadie buberovskej filozofie komunikácie. Jeho argumentácia predností komunitarizmu vychádza dokonca zo zistení, že *„ľudia, ktorí žijú v pospolitostiach, žijú dlhšie, sú zdravší a šťastnejší ako ľudia, ktorí žijú osamelo“* (Etzioni 1997, s.29). *„Spoločenstvá, ako ich ja chápem, sú skupiny ľudí, ktorí zdieľajú spoločné citové väzby (podobne ako väzby medzi členmi rozšírenej rodiny) a mravnú kultúru (agregát spoločných sociálnych významov a hodnôt, označujúcich to, čo pospolitosť považuje za dobré správanie v protiklade s neakceptovateľným správaním)“* (Etzioni 2000, s.403). Ak bol liberalizmus kritizovaný ako materiálne založený, barbarský, protikladom k nemu sa mal stať intelektuálne-mravný život v lokálnych spoločenstvách (Očko 2001).

Komunitarizmus sa orientuje na rozvíjanie povedomia komunity ako prirodzeného (nie inštrumentálne vytvoreného umelého) spoločenstva, v ktorom jednotlivec participuje prirodzene a dobrovoľne, a ktoré umožňuje rozvoj jednotlivca ako občana: individualita sa v tomto koncepte môže rozvíjať iba v podmienkach spoločne zdieľaných hodnôt. Zatiaľ čo liberalizmus podceňoval práve toto spoločné, komunitarizmus zase hľadal odpoveď na otázku, koľko tohoto „spoločného“ musí byť medzi občanmi, aby mohlo spoločenstvo vôbec efektívne fungovať. Vhodným riešením je z tohto pohľadu spoločenská (aj politická) participácia na úrovni obce (polis), s priateľskými väzbami a priam rodinným charakterom

(MacIntyre). Komunitarizmus vníma *comūnio* ako prirodzené prostredie, v ktorom sa formuje jednotlivec, zatiaľčo liberalizmus preferuje hodnotovo autonómneho jednotlivca ako rozhodujúceho pre formovanie slobodnej spoločnosti.

Komunitarizmus reprezentuje dnes už pomerne početnú skupinu uznávaných autorít, ktoré sa venujú rozvoju tohto prúdu politickej filozofie. Etzioniho rovesníkom je Alasdair MacIntyre ale aj Charles Taylor a ešte aj Michael Walzer, Michael Sandel už reprezentuje mladšiu generáciu komunitaristov. MacIntyre je zrejme najtvrdším kritikom liberalizmu, nazývajúc jeho individualizmus „novým barbarstvom“, stavajúc proti nemu myšlienku autentického spoločenstva: *„Každý z nás je členom nejakého spoločenstva, niečím synom alebo dcérkou, obyvateľom takého alebo iného mesta, členom akéhosi rodu, klanu či národa a prostredníctvom samotného faktu narodenia sa, bývania kdesi alebo príslušnosti k čomusi je spätý s určitým spoločenstvom, čím je zároveň spätý s určitým systémom hodnôt a normatívnych záväzkov, ktoré upravujú jeho existenciu“* (cit. podľa Szczap 2003, s.76 – 77).

Michael Walzer, ktorý reprezentuje ľavicové krídlo komunitarizmu, sa okrem iného vracia k pôvodnej Rawlsovej koncepcii, ktorej jadrom bolo liberálne chápanie spravodlivosti a dospieva k záveru, že partikulárne spoločenstvo je spravodlivé vtedy, keď je jeho konkrétna podoba vytváraná v súlade so zdieľaným porozumením jeho členov (Walzer 2000, s.99).

Napokon Michael Sandel v chápaní „vytrhnutého subjektu“ („unencumbered subject“ – Sandel 1995, s.19–20) upozorňuje, že o tom, akým subjekt je, rozhodujú vyznávané hodnoty a tieto hodnoty neprichádzajú odnikiaľ ale sú vyjadrením zakotvenia v určitej pospolitosti.

Ak o viacerých predchádzajúcich konceptoch (s výnimkou liberalizmu, vrátane pod pláštikom konzervativizmu sa skrývajúceho libertarianizmu) sa v slovenskej odbornej spisbe zatiaľ možno dočítať len pomerne málo, v prípade komunitarizmu ešte navyše aj dosť nepresne, najmä ak sa mu pripisuje „antiobčiansky vplyv na rozmer človeka“ (Turčan 1993, s.235).

Záver

Ak Ľ. Malíková vo vyššie citovanom odkaze uzatvára, že rozvoj modernej demokracie prekonal ako občiansku tak aj korporativistickú samosprávu, potom práve pohľad na filozofické kontexty vymedzovania sa miestnej samosprávy ukazuje, že práve hodnoty, prezentované v konzervatívnych, korporativistických a komunitaristických konceptoch veľmi dobre vyhovujú stále autentickjšej miestnej samospráve a jej komunálnej politike, pričom práve na týchto základoch, na hodnotách rodiny a susedstva, na obci ako korporativistickom zväzku ako na zdravých základoch môže vyrastať aj zdravá občianska spoločnosť. Aj keď tieto prístupy medzi sebou zápasia v rovine filozofickej, pri aplikácii

v rovine praktickej, v našom prípade v rovine komunálnej politiky, sa vcelku dopĺňajú. Konzervatívne, korporativistické a komunitaristické prístupy sa nevyučujú s prístupmi liberálnymi a liberalistickými. „Na jednej strane sa hovorí o slobodnom individuálnom vývoji ľudského, emancipácii a teórii spoločnosti ako dobrovoľného združenia, spoločenskej zmluvy. Na druhej strane je vývoj a naplnenie osobného života charakterizovaný dôrazom na celosť ľudského života, uvedomé poznanie kultúry, dedičstvo predkov: spoločnosť a jej poriadok je daný postupným a kontinuálnym vývojom jej anonymných tradícií a diktát „oslobodenej“ masy v spoločnosti rovnosti je ohrozením takéhoto poriadku“ (Lux 1997, s.277)

Vývoj politickej filozofie vo svojej línii od kontraktualizmu dal vo svojej línii k liberalizmu a neoliberalizmu dobrý základ pre vnímanie komunálnej politiky, ktorej subjektom je obec ako špecifický subjekt občianskej spoločnosti (cez mechanizmy občianskej participácie a pod.) v ktorej sa lokálne spoločenstvo emancipuje na nadobecnej úrovni, na druhej strane cez konzervativizmus a ďalšie vývojové línie korporativizmu a komunitarizmu vytvorila politická filozofia 20. storočia dobré východisko pre pochopenie tradičných hodnôt, podporujúcich vnútornú integritu tohto spoločenstva.

Literatúra

1. ALLEMAN, U. VON (2000): Vom Korporativismus zum Lobbyismus? In: Aus Politik und Zeitgeschichte, s.26 – 27
2. AVINERI, S. – DE-SHALIT, A. (1995): Komunitarianism and Individualism. New York, Oxford University Press.
3. BARTYZEL, J. (2007a): Komunitaryzm. In: Metapedia (<http://metapedia.konserwatyzm.pl/wiki/Korporacjonizm>, 18. 8. 2008)
4. BARTYZEL, J. (2007b): Konserwatyzm. In: Metapedia (<http://metapedia.konserwatyzm.pl/wiki/Korporacjonizm>, 18. 8. 2008)
5. BARTYZEL, J. (2007c): Korporacjonizm. In: Metapedia (<http://metapedia.konserwatyzm.pl/wiki/Korporacjonizm>, 18. 8. 2008)
6. BOAZ, D. (2002): Liberalismus v teorii a politica. Praha: Liberální institut. BOŁTUĆ, P. (2007): Amerykańska filozofia polityczna. Analiza i egzystencja, nr 5, s.133–157.
- BURKE, E. (1997): Úvahy o revoluci ve Francii, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
7. ETZIONI, A. (2003): Communitarianism. In: Christensen, K. – Levinson, D. (eds.): Encyclopedia of Community: From Village to the Virtual World, Vol. 1, A-D. Thousand Oaks : Sage Publications, pp. 224-228.
8. ETZIONI, A. (1997): Ein kommunitaristischer Ansatz gegenüber dem Sozialstaat. In: Theorie und Praxis der sozialen Arbeit. nr. 2, s.25–31.

9. ETZIONI, A. (2000): Der dritte Weg – zwischen Staat und Markt zur Theorie der Zivilgesellschaft. Theorie und Praxis der sozialen Arbeit, nr. 11, s.403–409.
10. FUELNER, E. J. (2008): The Roots of Modern Conservative Thought from Burke to Kirk. In: First Principles Series (The Heritage Foundation, Washington), No. 19
11. GÁL, F., MESEŽNIKOV, G., KOLLÁR, M. (eds.) (2002): Vizia vývoja Slovenskej republiky do r. 2020. Bratislava: Inštitút pre verejné otázky, 2002 (<http://www-8.vlada.gov.sk/1066/hospodarska-rada-vlady-sr.php>)
12. HAYWARD, S. (2006): The Conservative Movement Since 1950. In: The Insider, Spring, pp. 4 – 13 (www.InsiderOnline.org)
13. HEGEDŮS, R. (2001): O konzervativizme. In: Pravé spektrum
14. CHOVANCOVÁ, J. (2003): Liberalizmus verzus komunitarizmus. Bratislava: Vydavateľské oddelenie Právnickej fakulty UK.
15. KIRK, R. (1995): Dziesięć konserwatywnych zasad. In: Res Publica Nowa, nr. 4, s.70-76
16. KIRK, R. (2000): Konzervativní smýšlení, Praha, Občanský institut
17. KLAUS, V. (2001): Směřuje Česká republika ke korporativismu? CEVRO, č. 3, s.1– 3,
18. LUX, M. (1997): Konzervativní myšlení v postmoderní době. Sociologický časopis 33, č. 3, s. 273 – 288
19. MAC INTYRE, A. (1996): Dziedzictwo cnoty. Studium teorii moralności. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
20. MALÍKOVÁ, L. (1995): O aký model samosprávy ide? Verejná správa, č. 2, s. 19.
21. MUSIL, J. (1998): Masarykova Otázka sociální, socialismus a soudobý komunitarismus. Sociologický časopis, roč. 34, č.4, s.391 – 402
22. MEYER, F. S. (2001): Co je konzervatismus? www.konzervativizmus.sk (9. 10. 2008)
23. OČKO, P. (2001): Morální zakotvení demokratické společnosti? Otázky priority hodnot ve sporu o liberalismus a komunitarismus. E-LOGOS.
24. PAŽITNÝ, P., ZAJAC, R. (2001): Stratégia reformy zdravotníctva – reálnej reformy pre občana. Bratislava: M.E.S.A. 10.
25. PODHORETZ, N. (2007): Chvála neokonzervativizmu. www.obcinst.cz, (9. 10. 2008)
26. PRZYBYSZ, P. (1994): Dwa modele człowieka. O sporze liberalizm – komunitaryzm. : Arka, rocz.51, cz.3, s.22-39
27. ROSSITER, C. (2001): Konzervativizmus ako filozofia. www.konzervativizmus.sk, (9. 10. 2008)
28. SANDEL, M. (1995): The Procedural Republic and the Unencumbered Self. In: Avineri, S. – de-Shalit, A.), p.12–28
29. SCRUNTON, R. (1993): Smysl konzervativismu, Torst
30. SCRUNTON, R. (ed.) (1994): Konzervativní myslitelé. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury
31. SCRUNTON, R. (1999): Slovník politického myšlení, Atlantis
32. SCRUNTON, R. (2000): Krátké dějiny novověké filosofie. Barrister & Principal

33. STIMPFL, H. (1997): Kommunale Selbstverwaltung – Komunální samospráva. München: Bayerische Verwaltungsschule.
34. SZCZAP, A. (2003): Idea społeczeństwa obywatelskiego w komunitaryzmie. Rocznik Lubiski, Tom XXIX, Cz.1, s.75–93
35. TURČAN, L. (1993): K recepcii komunitarizmu v súčasnej slovenskej spoločnosti. Sociológia, č. 3, s.233-240
36. VIERHAUS, R. (1973): Conservatism. In: Dictionary of the History of Ideas. New York: Charles Scribner's Sons, Vol. I., pp.477 – 485
37. WALZER, M. (2000): Interpretace a sociální kritika. Praha: Filosofia.

Theoretical Basis of Municipal Policy I. (Philosophical Basis)

Abstract

The Study searches for various possible streams of Political Philosophy to profile the Theory of Municipal Policy. The municipal policy is presented as a specifically complex object of the analysis, that is studied by the several sciences. The philosophical basis is viewed by thze key approaches of the authors contractualism, liberalism, konzervativism, communitarism and corporativism.

Key words: Municipal Policy – Philosophy – Contractualism – Liberalism – Conservativism – Corporativism – Communitarianism